

DISCURS D'INAUGURACIÓ DE L'ESCOLA D'ESCRITURA
ATENEU BARCELONÈS, 22 d'octubre de 2007

Honorable Conseller,
Senyor President de l'Ateneu Barcelonès,
Senyors Jordi Muñoz i Pau Pérez, directors de l'Escola d'Espectura,
Amics i amigues,

A ningú de vostès no haurà de resultar-los cosa estranya el fet que un professor de lletres comenci un discurs d'obertura de les activitats de l'Escola d'Espectura de l'Ateneu Barcelonès recordant-los l'origen de la paraula de l'entitat que els aixopluga, i a la qual reten, sens dubte, un servei altament qualificat. És mala cosa, en general, menystenir la memòria, i per això em proposo de començar aquestes paraules recordant a tots els presents l'origen de la paraula "Ateneu". No parlaré de la fundació de l'Ateneu Barcelonès ni dels seus darrers cent anys d'activitat, perquè això es troba en el record de tothom, i, encara més, en una pàgina web de la institució. Per contra, me'n aniré molt més lluny, i parlaré, de bell començament, del primer Ateneu pròpiament dit que va existir al món, perquè tots els que han existit després, que són centenars a tot arreu i a diversos continents, posseeixen l'empremta del que va significar aquella primigènia iniciativa.

Com vostès ja saben, la paraula Ateneu deriva de la paraula llatina Athenaeum, i, com tothom endevina encara que no sàpiga ni grec ni llatí, aquesta paraula deriva alhora de la dea Pal·las Atena - de la qual, justament, aquest edifici en té una rèplica a l'arrencada de les escales principals - i, més especialment, en el nostre cas, de la ciutat d'Atenes. A l'inici, els "Ateneus" només van ser els temples

dedicats a la dea Atena (la Minerva llatina), que, com també sap tothom, és la més sàvia de les dees de Grècia. Però d'aquest extrem va derivar el fet que algunes institucions cultes de l'antigor romana agafessin el nom derivat d'Atena, és a dir, Athenaeum, per denominar llocs no pas de culte, sinó pròpiament pedagògics, en els quals es conreava allò que escau justament a aquesta dea: les lletres i tota la suma de sabers fonamentats en la paraula.

Tanmateix, és cert que la ciutat-estat grega d'Atenes ja havia estat escenari, en especial durant el període clàssic, de l'obertura de centres de discussió de les idees, ensenyament i conreu de les lletres, d'una enorme importància per al desplegament futur tant de la filosofia com de la literatura: l'escola de Plató encara no va dir-se Athenaeum · entre altres raons perquè aquesta ja és paraula llatina, no grega · sinó que va dir-se "Acadèmia". L'Acadèmia platònica és la conseqüència de l'ensenyament dialògic de Sòcrates, el mestre de Plató i de molta més gent, i va ser batejada d'aquesta manera perquè tenia la seu en un jardí, en un lloc de l'Àtica, a prop d'Atenes, dedicat a honrar la memòria de la figura mítica d'Akademos. Per sort, també aquest Ateneu Barcelonès posseeix un jardinet, i resultaria inconcebible que no hi fos; perquè, com van dir més tard els humanistes europeus · potser seguint una observació de Virgili · tot el que necessita un amant de les lletres, en aquest món, si s'ho pot permetre, és una biblioteca i un jardí. Després de l'Acadèmia platònica, Aristòtil va ensenyar en un centre molt semblant, i els estoics van emprar una escenografia idèntica si fa no fa, tota vegada que es deien així perquè treballaven a la *stoa*, és a dir, el "pòrtic"; així es deia l'escola que va fundar cap a l'any 300 aC el filòsof Zenó de Cítion.

Entre l'Acadèmia de Plató fundada cap a l'any 385 aC i les grans acadèmies neo-platòniques del renaixement italià, especialment la de Marsilio Ficino, a Florència, va existir, ja en moments de davallada del prestigi i el poder de l'Imperi romà, l'Ateneu de l'emperador Adrià, que es dedicava a l'ensenyament de la gramàtica, la retòrica i la filosofia. Adrià, que havia nascut a la província romana de Hispània, va fundar l'any 134 dC el primer Ateneu pròpiament dit que mai vagi existir. En aquest centre va reunir els millors savis, gramàtics, retòrics, pedagogs i filòsofs que podien trobar-se a la capital de l'Imperi, i l'Ateneu romà va viure molts més anys que el seu fundador, que va morir l'any 138.

Aquí deixo de banda la història de les institucions cultes dedicades a la dea Atena, però només per fer referència a una qüestió que resulta de gran importància quan es fa un discurs sobre aquest tema a la ciutat de Barcelona. Vull recordar-los que, després de l'embranzida tirant a folklòrica de la nostra Renaixença, i després de les floritures més o menys desgavellades del període modernista, Barcelona va conèixer una empenta fonamental perquè avui hagi pogut començar aquestes paraules, sense cap risc, parlant de Grècia i Roma. Tothom coneix de sobres el lloc cabdal que ocupa, en aquest sentit, tant la generació de poetes del Noucentisme català com la figura de Eugeni d'Ors. Aquest, precisament, va ser el responsable de la quimèrica idea (i ens sap greu que fos quimèrica) que Barcelona i Catalunya havien d'assemblar-se a les antigues ciutats-estat de Grècia, i, tirant amunt en la història de l'urbanisme i de la urbanitat, a la ciutat de Florència al temps dels Mèdici.

El *Glosari català* de Eugeni d'Ors dels anys 1906 i següents, publicat a *La Veu de Catalunya*, és ple de referències a aquestes

dues paraules: %urbanisme+ i %urbanitat+, especialment a la segona, que de vegades s'anomena, també en les seves glosses i en molts textos dels seus contemporanis, *civilitat*. En aquell moment de la història del nostre país, als intel·lectuals va semblar-los que la única manera de edificar una ciutat i una pàtria sòlida com a extensió de la metròpolis, era basar el seu desplegament no pas en la indústria o el comerç - que ja funcionaven prou bé en aquells moments - sinó en l'educació del ciutadà i en una valoració quasi devota de la literatura, les arts plàstiques, la música i l'arquitectura. D'ors no podia concebre, en aquell moment, que l'educació de la ciutadania es fes al marge de aquesta dignificació de les arts i de les lletres, causa per la qual havia agafat com a model les dues ciutats que he dit, Atenes i Florència, en els moments històrics que van brillar d'una manera tan extraordinària en el context de la civilització i de la cultura del nostre continent. Tant D'ors com els seus col·legues noucentistes van avenir-se sempre a veure en l'element verbal, és a dir, en la paraula, l'element més significatiu per a la construcció de la seva utòpica ciutat-estat barcelonina i catalana. Així ho demostra l'enorme vitalitat de les nostres lletres en aquell període, durant el qual la afirmació de la catalanitat no passava per vagues consignes abrandades, i menys encara pel folklore, sinó per una vindicació perfectament plausible de l'educació pública, el bon arranament de les ciutats i, especialment, el bell llenguatge. No és cap casualitat que en aquells mateixos anys naixés allò que se'n va dir la %liga del bon Mot+, segons una iniciativa de aquest home-pont entre el Modernisme i el Noucentisme que va ser Joan Maragall. Justament en l'anomenat %prospecte+ de aquesta imaginària associació, Maragall havia escrit: %A vosaltres que en tots graus, caràcters i estaments representeu la societat catalana, se us demana adhesió i

ajuda en la major obra social, en el més transcendent que en un poble pugui emprendre: la purificació del seu parlar, que equival a la purificació del seu esperit. El prospecte acaba amb aquestes paraules: «La renaixença del nostre esperit particular dintre la humanitat civilitzada ens imposa una espiritual mesura, i cal que la riquesa de la nostra energia verbal sia derivada a millors usos». També trobo, en el llibre de Ramon Rucabado, *Compendi d'educació civil*, de 1920, aquestes paraules, del capítol «Educació de l'esperit»: «Quin és el senyal més cert i immediat de l'esperit dels homes? · La paraula; do exclusiu de l'home, facultat que permet expressar idees i comunicar-les, revelant l'existència d'una consciència comú a tots els homes».

He llegit aquestes citacions del primer quart del segle XX per tal d'establir un pont entre el que he dit a la primera part d'aquest discurs i la nostra situació present quant a la mateixa qüestió, és a dir, la relació entre llenguatge, ciutat i democràcia. Vostès deuen estar al corrent del problema que abassega en aquests moments els nostres centres universitaris, derivats del que se'nomena els plans d'homologació de Bolonya. Perpetrats per un parlament europeu en el que dominen les forces de dretes, és a dir, conservadores i neo-liberals, les més importants institucions sàvies del nostre continent deriven, en aquests moments, cap a una situació que no puc sinó jutjar molt lamentable: sotmesos aquests plans a les lleis de relació entre oferta universitària i demanda laboral, està previst que els estudis d'humanitats universitaris quedin reduïts a una pàtina de cultura general (segurament, ni això), i, sobretot, que aquests plans d'estudi se sotmetin a les lleis del mercadeig, com si fos la mateixa cosa preparar un venedor d'electrodomèstics que un professor, un escriptor o un savi.

Es pot entendre que aquells que estudien per a enginyer, metge, físic, infermera, químic o preparador gimnàstic rebin en les seves respectives facultats o escoles una mena de coneixements capaços de convertir-los, un dia, en professionals competents en el mercat laboral. Però pel que respecta a les tres branques que considero les més nobles del saber humanístic - és a dir, la filologia, la filosofia i la teologia, començant per la primera, que és la mare de totes les altres, fins i tot de la història, de la sociologia, del periodisme i de totes les formes de comunicació audio-visual -, pel que respecte a l'àmbit de les lletres, deia, no n'hi ha prou que els seus respectius estudiants es formin en el mer domini d'unes estratègies pseudo-sapientials i en l'adquisició d'unes *habilitats* superficials i de rendiment més o menys immediat.

En termes generals, la Unió Europea es debat en aquests moments entre els plantejaments mercantils que es troben en els seus orígens com a institució econòmica internacional i la necessària constitució d'una ciutadania sòlidament educada i vinculada als valors de la democràcia, el respecte de les diferències ètniques, culturals i religioses, a la civilitat i a la llarga suma de valors que hem heretat d'una tradició sàvia i pedagògica que passa per la història antiga d'Israel, per Grècia, Roma, el cristianisme en totes les seves variants i el enorme llegat filosòfic, literari, artístic i cultural que aquesta tradició ha dipositat en tot el continent. I el fet és que només aquests elements, que abans que res són oferts per la formació humanística i per l'art de descriure i de llegir, podran convertir Europa en alguna cosa més que un fabulós intercanvi de diners, de tècniques o de mercaderies. Més encara: si entrem en el terreny d'aquelles utopies que són obligat compliment en tota consolidació i progrés d'una societat *urbanitzada*, només aquesta

mena de coneixements semblen capaços de dissenyar un bon horitzó per a l'ensenyament públic, per als programes televisius i per a la producció de literatura, art i pensament, de tal mena que actuen a mena de contrapès en el si de quines nacions cada cop més analfabetes en termes funcionals, més indiferents cap a l'educació escolars i ciutadans, i més proclius, en tots els àmbits, a mecanismes de ràpid automatisme i de satisfactòria i rendible immediatesa.

Kant opinava, amb molt bon criteri, que les arts no serveixen per a res, en el sentit que no se'n treu un ús o un rendiment automàtic, i, menys encara, financer. Avui, gairebé per una raó d'urgència político-educativa, cal reivindicar la utilitat comercial dels sabers humanístics, llevat que desitgem que aquests sabers es converteixin en mercaderia, en comptes d'una saviesa que és intangible, però a la llarga eficient. Allò que cal discutir no és solament el lliure mercat sinó, amb caràcter peremptori, la construcció d'un lloc comú, d'una casa comuna, en les quals la Paraula adquireixi un valor de caràcter imprescindible per a la construcció d'un *demos* preparat per a bastir una gran democràcia d'àmbit nacional i continental.

Potser han tingut la impressió, mentre parlava, que estava fent un discurs polític més que un discurs d'inauguració d'una Escola d'Espectura; però he fet tot el contrari: he procurat que entenguessin que, en tant que alumnes i professors d'una escola de lletres, en un lloc en què se'n ensenya de llegir i d'escriure a fons, i en el si d'una institució tan arreladament urbana i civilitzada com ho és aquest Ateneu, en tant que tot això, vostès estan obligats a treballar en defensa de la dignitat de la paraula i al servei d'una idea de la ciutadania sòlidament vinculada al llenguatge i al seu enaltiment, en

el benentès que aquestes dues coses - bell llenguatge i ciutadania - en són una de sola. D'altra banda, és un fet, com ja he profetitzat, que les facultats humanístiques van de cap a la catàstrofe, i que, en el futur immediat, institucions com ara aquest Ateneu, i d'altres que hi ha escampades per tota la ciutat, prendran el relleu de l'ensenyament humanístic universitari, faran molt més bona feina que les facultats universitàries i assoliran uns èxits i uns objectius que és urgent que es concreïen en un lloc o altre. La seva Escola d'Espectura significa ja, en bona mesura, una resposta al buit que s'ha creat en d'altres àmbits públics, i d'això poden estar-ne tan orgullosos com els obliga a comportar-se amb responsabilitat.

Vist des de fora i malament, algú podria considerar que en aquesta Escola s'hi ve a aprendre unes tècniques de redacció útils per convertir-se en escriptor i guanyar-se la vida. Vist des de dintre, la cosa té molta més volada i posseeix un valor de la més alta dignitat: vostès tenen la sort de ser aquí per viure en el si del llenguatge, per omplir els mots de sentit, de moralitat i d'urbanitat, i per fer de la seva ciutat i del seu país un espai més lliure, més dialògic i, per damunt de tot, més democràtic. Els desitjo que sigui d'aquesta manera per molts anys.

Moltes gràcies.

JORDI LLOVET